

”Huippuyliopistohanke” on haudattava

Keijo Paunio ja Risto Santti

Akateemikko Olli Lounasmaa totesi, että huippuyksikköä ei perusteta, vaan se syntyy, kirjoittaessaan vuonna 1996 ehdotuksia yliopistojen ja teknillisten korkeakoulujen eksaktien luonnontieteiden ja niihin liittyvien tekniikan alojen opetuksen ja tutkimuksen kehittämiseksi ja uudistamiseksi (Opetusministeriön työryhmämuistioita 3:1996). Hänen mukaansa resurssien jakajien tulee määrätietoisesti ja systemaattisesti pyrkiä löytämään ne tutkijat, joilla näyttää olevan ilmeisiä edellytyksiä muodostaa tieteen huippuyksikkö.

Kun tällainen henkilö ja hänen ympärilleen tavallisimmin jo syntynyt pieni tutkijaryhmä on keksitty, sille on kolmesta viiteen vuoden ajan

annettava tavallista paremmat voimavarat. Jos kaikki sujuu hyvin ja erinomaisia tuloksia syntyy, tukea jatketaan.

Yhteistoiminnalle näkyvyyttä

Ajatus yhteistoiminnasta eri osaajien kesken ei suinkaan ole uusi. Yliopistoilla, tutkimuslaitoksilla ja yrityksillä on lisääntyvässä määrin yhteishankkeita. Tällaiselta toiminnalta on vain puuttunut tarvittava medianäkyvyys.

Monien muiden maiden tavoin Suomi uskoo tutkimus- ja kehitystyöhön, jonka tavoitteena on tietoa ja osaamista vaativien uusien tuotteiden kehittäminen ja markkinointi. Yliopistot nähdään

oikeutetusti edelleenkin avaintekijöinä, osaajina ja keksintöjen synnyttäjinä, mutta samalla ne kuitenkin koetaan myös rakenteellisesti jäykkinä. Monien mielestä niillä ei ole kykyä priorisoida hankkeita, eikä niillä ole tarvittavia aineellisia resursseja.

Viimeisin ja vaikutukseltaan merkittävin korkeakoulutuksen kehittämissuunnitelma sisältyy ns. Sailaksen työryhmän mietintöön Teknillisen korkeakoulun, Helsingin Kauppakorkeakoulun ja Taideteollisen korkeakoulun muodostaman "huippuyliopiston" perustamisesta. Ajatusta on lämmitelty jo useamman vuoden ajan. Mietinnön johdannossa esitetään muun muassa: "Nämä merkitsevät edellä mainittujen omilla aloillaan Suomen arvostetuimpiin kuuluvien yliopistojen yhdistämisestä uudeksi teknisten tieteiden, kauppatieteiden ja taideteollisen alojen yliopistoksi"; ja edelleen: "Uudella yliopistolla olisi Suomen oloissa ainoalaatuinen visio ja missio".

"Missio" maailmanluokan yliopistolle ulottuu vuoteen 2020. "Visio" perustuu seuraavaan oletukseen: "Yliopisto on tutkimuksensa ja opetuksensa perusteella omilla erikoisaloillaan ja kokonaisuutena maailman kärkiyliopistojen joukossa". Mietintöjen pohjalta on lähdetty vyöryttämään asiaa eteenpäin poliittisella tasolla ja asia tulee esille eduskunnassa ensi vuoden budjetin käsittelyn yhteydessä.

Keskinkertaisuuden juhlaa

Huippuyliopistosuunnitelma perustuu kolmen keskinkertaisen yliopistonkaltaisen yksikön yhdistämiseen. Se, että Teknillisessä korkeakoulussa on muutama todella maailmantasoa oleva tutkimusryhmä (akateemikko Teuvo Kohosen ryhmä, kylmälaboratorio ja Riitta Harin tutkimusryhmä) tai Taideteollisessa korkeakoulussa eräitä maailmanvalloittajia (esim. Tapio ja Maarja Wirkkala) ei korjaa sitä tosiasiaa, että kyse on suomalaisessakin kontekstissa keskinkertaisista korkeakouluista. Tämä selviää viimeistään Sailaksen työryhmän mietinnöstä (s. 90–91). Nämä Kota-tiedoston vuoden 2005 tiedoista piirretyt kuviot ovat vastaansanomattomia. Yksiköiden saamat resurssit ovat vähintäänkin keskitasoa, mutta tulokset usein alle keskitason. Mikäli esimerkiksi professoreiden kirjoittamien tieteellisten julkaisujen vuotuista määrää pidetään tärkeänä tehokkuuden ja tason mittarina, niin kyseiset instituutit kuuluvat suomalaisten yliopistojen heikoimpaan luokkaan. Tie huipulle tulee olemaan hidas ja kivullos. Ensin olisi

saavutettava kansainvälinen keskitaso.

Huippuyliopistoa koskevassa suunnitelmassa ei kerrota, miten ja mille alueille "huippuyliopistossa" aiotaan luoda tasapainoisia osaamisketjuja perustutkimuksesta soveltavaan tutkimukseen, kehitystyöhön, tuotteistamiseen ja markkinointiin. Mietinnön mukaan yksikkörakenne ja oppiainetason ratkaisut tehdään strategisten valintojen mukaan ja valtakunnallisista päätöksistä riippuen. Hallitus näyttää luottavan tutkijoiden kykyyn hakeutua "oikeille" tutkimusalueille ja antaa heille avoimen valtakirjan. Perusteiden puuttuessa on kuitenkin vaarana, että rahat leviävät murusina maailmalle.

Miksi sitten nämä kolme korkeakoulua on valittu? Onko Suomen tulevaisuus näiden korkeakoulujen varassa? On ymmärrettävää, että pääkaupunkiseudun kunnat julkilausumassaan pitävät edellytyksenä tietointensiivisen yritystoiminnan kehittymiselle ja syntymiselle väestön korkeaa koulutustasoa, riittävää määrää osaavaa työvoimaa ja kansainvälisyyttä. Pääkaupunkiseudun neuvottelukunnan mukaan puolet maan innovaatioista luodaan pääkaupunkiseudulla. Jos näin on, miksi tarvitaan vielä valtiovalan antamaa lisäpotkua.

Miten toiminta rahoitetaan?

Uuden yliopiston oikeushenkilömuoto olisi yksityisoikeudellinen säätiö. Säätiön peruspääoma muodostettaisiin vaiheittain vuosina 2008–2012 valtion rahoituksella, kilpaillulla tutkimusrahoituksella, koulutuspalveluilla, säätiön pääoman tuotoilla sekä elinkeinoelämän ja muiden yksityisten rahoittajien lahjoituksilla. Hallitusohjelmassa sanotaan, että valtion osakkeiden myyntituloista voidaan käyttää enintään 150 miljoonaa euroa "kertaluonteisiin osaamisiin, innovaatioita ja talouden kasvua edistäviin investointeihin kehyksen estämättä". Valtionavustuksella yliopiston perusrahoitus kaksinkertaistettaisiin vuoteen 2012 mennessä vuoden 2007 kolmen korkeakoulun yhteenlasketun rahoituksen tasosta.

Säätiötä johtaisi yliopiston ulkopuolisista jäsenistä muodostettu korkeatasoinen hallitus. Sen tehtävänä olisi huolehtia pääoman turvaamisesta toimista. Mikäli uuden kamppuksen rakentamisen kustannukset eivät kuulu säätiölle, niin muut yliopistot kärsivät. On pelättävissä, että Senaattikiinteistöltä, jonka suurimpia asiakkaita yliopistot ovat, ei riitä rahaa muille yliopistoille. Voidaan tietenkin ajatella, että säätiö sijoittaisi omia pääomiaan uuden kamppuksen kiinteistöi-

hin esimerkiksi seitsemän prosentin korko-odotuksella. Pääoman kuoletus ja korko syntyisivät kolmen korkeakoulun maksamista vuokrista, jotka kohoaisivat nykyisistä. Olisiko myös uusi yliopisto muiden yliopistojen kanssa vaatimassa korotuksia omiin osuuksiinsa vuokrasta niistä selvitäkseen?

Vakaana tavoitteena on tietenkin se, että peruspääoman kerääminen onnistuu. Tällöin säätiöpohjainen hallinto mahdollistaa järkevän sijoitustoiminnan. Tarkoituksena kai on, että vain vuotuista tuottoa voidaan käyttää toimintojen kehittämiseen. Hyvin sijoitettuna pääoman voidaan laskea tuottavan seitsemän prosenttia vuodessa eli 700 miljoonaa euroa tuottaisi vuodessa noin 50 miljoonaa euroa, josta 10–20 % siirrettäisiin kartuttamaan pääomaa. Laitosten infrastruktuuri (rakennukset, laitteiden uusiminen, ylläpito, huolto ja kehittäminen) vaatii huomattavan panostuksen alkuvaiheessa. "Huippuyliopisto" voi tietenkin kustantaa oman infrastruktuurinsa ainakin siltä osin, mikä ylittää valtion budjetissa osoitetut yleensä niukat määrärahat. Puuhamiesten ajatukset voidaan arvioida rivien väleistä: vanhat määrärahat (172 miljoonaa euroa ensi vuoden budjettiesityksessä) seuraisivat kunkin yliopiston mukana uuteen yliopistoon. Toimintarahaa jää jaettavaksi optimistisesti arvioiden noin 20 miljoonaa euroa vuodessa. On todennäköistä, että Teknillinen korkeakoulu haukkaisi valtaosan näistä varoista. Muille jäisi muutama miljoona euroa, jotka joudutaan jakamaan usealle hankkeelle. Kyse ei ole suurista summista.

Muiden yliopistojen asema huononisi

Ohjelmassaan Vanhasen hallitus lupaa lisätä "yliopistojen tutkimuksen perusrahoitusta kauttaaltaan" ja tehdä siitä alueellisesti kattavaa. Samalla hallitus kuitenkin ilmoittaa sitoutuvansa myös yliopistoja koskevaan valtion tuottavuusohjelman edellyttämiin menojen supistuksiin. Valtionvarainministeriö esittää ensi vuodeksi yliopistoille 20 miljoonan euron lisäystä määrärahoihin. Kun lisäyksestä vähennetään tuottavuusohjelman edellyttämät vähennykset, tuokrien korotus ja uuden palkkausjärjestelmän tuomat lisäkustannukset, ei yliopistorahoitus kasva lainkaan.

Huolimatta yliopistorahoituksen nollalinjasta, hallitus on sitoutunut synnyttämään pääkaupunkiseudulle kansainväliseen kärkeen tähtäävän tutkimuksen ja koulutuksen huippuyliopiston. Hanketta ajavat vakuuttavat, että uljaan uuden yliopiston toiminta ei tule vaikuttamaan mui-

den yliopistojen voimavaroihin. Väite tuntuu hurskaalta toiveajattelulta tai sumuttamiselta. Nykyisin yliopistojen toiminnan rahoittamisesta yli 30 % hankitaan yliopistojen ulkopuolisista lähteistä. Eräiden tiedekuntien tai tutkimusalojen riippuvuus ulkopuolisesta rahoituksesta on huomattavasti tätäkin suurempaa (50–80 %) ja samalla hyvin suhdanneherkkää. Huippuyliopiston rahoitus toteutettaneen siirtämällä sille rahaa muilta yliopistoilta, Suomen Akatemialta ja Tekesiltä. Se vapautetaan myös tuloksellisuusohjelman edellyttämistä supistuksista ja tukitoimintojen keskittämisestä palvelukeskuksiin. Uusi yliopisto pääsee täten epäreilulla tavalla niskan päälle kilpailtaessa Suomen Akatemian ja Tekesin tutkimusrahoista. Ehkä ajatellaan, että muista suomalaisista yliopistoista ostetaan tällä tavoin tarpeellinen aivokapasiteetti. Tätä luulisi Sailaksen työryhmänkin miettineen.

Lisäarvoa etsivien virkamiesten ja sijoitustensa tuottoa maksimoimaan pyrkivien yksityisen sektorin päättäjien luulisi kartoittavan tällaiseen hankkeeseen liittyvät riskit ja arvioivan niiden suuruutta.

Huippuyliopistoa koskeissa keskusteluissa on ilmoitettu, että kaikki yliopistot pyritään muuttamaan säätiöpohjaisiksi eli nyt ollaan palaamassa siihen, mistä 30 vuotta sitten luovuttiin, kun yliopistot valtiollistettiin. Samalla halutaan muuttaa "yksityistettyjen" yliopistojen johtamista. Avoimeksi jää, saavatko muutkin yliopistot huippuyliopiston tavoin samat taloudelliset edut, kuten huomattavan säätiöpääoman. Perimmiltään lienee kysymys siitä, miten soveltavan tutkimuksen ja tuotekehityksenkin kannalta tärkeän yliopistojen yhteiskuntaa palvelevan ns. kolmannen tehtävän rahoitus ratkaistaan ja miten yliopistot saadaan tuottamaan pitkälle kehitettyjä keksintöjä. Erillisiä määrärahoja ei ole toistaiseksi tähän tarkoitukseen osoitettu. Perusteltua olisi, että Olli Lounasmaan esittämän ajatuksen mukaisesti kaikille yliopistoille taattaisiin samat mahdollisuudet kilpailta määrärahoista, jotka sijoitetaan edistämään kolmatta tehtävää. Kenellekään ei pitäisi sallia etuilla. Eduskunnan on kaadettava innovaatioyliopistohanke.

Keijo Paunio on Turun yliopiston entinen rehtori ja kansleri, tieteen keskustoimikunnan ja Suomen Akatemian hallituksen jäsen.

Risto Santti on anatomian emeritusprofessori Turun yliopistosta, Suomen Akatemian lääketieteellisen toimikunnan entinen puheenjohtaja ja tieteen keskus-toimikunnan entinen jäsen.